

BREXIT ТА ЙОГО ПОТЕНЦІЙНІ НАСЛІДКИ: АНАЛІЗ З ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Ця аналітична стаття подає огляд лінгвістичного ландшафту в ЄС під впливом британського референдуму Brexit. Думки і точки зору політиків, професійних лінгвістів і представників ЗМІ знайомлять з широким спектром ставлень до англійської як *lingua franca* в Європі. Наводяться можливі сценарії майбутності англійської мови в Європі як з точки зору лінгвістики, так і економіки. В статті окремо наголошується на "зловживанні" англійською не-носіями мови в євро-інститутах, а також представлено думки щодо потенційних наслідків розвитку так званої "євро-англійської" мови.

Ключові слова: Brexit, *lingua franca*, мовний спектр ЄС, євро-англійська

В данной статье рассматривается лингвистический ландшафт ЕС вследствие британского референдума Brexit. Приводятся размышления политиков, лингвистов-профессионалов и журналистов об английском как *lingua franca* в Европе. Рассматриваются варианты будущего английского языка как с лингвистической, так и экономической перспектив. Отдельно рассматривается вопрос о "злоупотреблении" английским со стороны не-носителей языка в ЕС и последствия трансформации стандартного английского в "евро-английский".

Ключевые слова: Brexit, *lingua franca*, языковой спектр ЕС, евро-английский

This analytical article depicts the EU linguistic landscape as affected by Brexit. Thoughts and ideas of politicians, professional linguists, and mass media present an array of attitudes towards English as the *lingua franca* in Europe and its future in the years to come, from both purely linguistic and economic standpoints. Special emphasis is attached to the use-and-abuse of English by non-native speakers in European institutions, and potential repercussions of the so-called "Euro-English".

Key words: Brexit, *lingua franca*, EU language spectrum, Euro-English

Brexit – це не лише результат нещодавнього плебісциту у Великобританії стосовно майбутнього цієї країни в ЄС. Це – поки що малопрогнозований рух у невизначеному напрямі не лише для європейської економічної спільноти, але і для глобального статусу англійської мови.

Безумовно, Brexit вибухне наслідками у багатьох сферах британського, європейського і глобального життя. Навіть на перший погляд Brexit завдав серйозної шкоди здавалося би потужній і доволі стійкій структурі – Європейському Союзу. Афтершоки після Brexit торкатимуться юридичних аспектів, питань міжнародної торгівлі, вплинуть на рівень мобільності робочої сили і т. і. Ми проаналізуємо лінгвістичні наслідки Brexit на основі найостанніших подій, що передували йому, і поточного стану справ на "лінгвістичному фронті".

Базова інформація

На початку утворення праобразу ЄС – Європейського товариства вугілля і сталі у 1951 році – для міжнаціонального спілкування використовувалися чотири мови: французька, німецька, італійська і голландська. Французька була

домінуючою мовою в усіх інститутах ЄС до 1990х, коли приєднання Швеції та Фінляндії дещо змінило баланс сил на користь англійської мови. Далі домінування англійської лише посилювалося, коли центрально- і східноєвропейські країни обрали саме її в якості своєї другої робочої мови. Тим не менш, деякі окремі європейські інститути користуються не всіма офіційними мовами спільноти, а лише деякими з них. Наприклад, в Європейській комісії три офіційні робочі мови: французька, німецька і англійська. Такий лінгвістичний вибір, вочевидь, прив'язаний до впливу кожної з країн, проте, мабуть доцільніше говорити про практичні аспекти та історичні традиції. Обговорення в Судовій палаті ЄС точаться французькою. Так само французькою проходить більшість дискусій в Європейській рахунковій палаті. В Європейському суді з прав людини у Страсбурзі французька використовується нарівні з англійською.

Існують, однак, і інші приклади: не зважаючи на те, що Великобританія не користується євро і зберігає свою монетарну суверенність, Європейський центральний банк з самого початку свого існування завжди користувався виключно англійською мовою. І це робиться не заради престижу чи репутації Лондону як фінансової столиці Європи, а задля сприяння успішному спілкуванню з надчутливих фінансових питань і уникнення зайвих складнощів, що неминуче виникають при збільшенні каналів передачі інформації.

На сьогодні ЄС визнає 23 "офіційні і робочі" мови, якими перекладаються всі документи і юридичні акти спільноти. Під час обговорень в Європейському парламенті забезпечується синхронний переклад 23 мовами.

Всі громадяни ЄС мають право доступу до документів ЄС будь-якою з цих мов. Офіційна мовна політика країн-учасниць ЄС говорить: "В рамках своїх зусиль сприяти мобільності і розумінню між культурами, ЄС визначає навчання мовам важливим пріоритетом і фінансує, з цією метою, чисельні програми і проекти. На думку ЄС, багатомовність є важливим елементом конкурентоспроможності Європи. Однією з цілей мовної політики ЄС, таким чином, є сприяння тому, аби кожен громадянин ЄС мав змогу опанувати принаймні дві мови на додаток до рідної" [12].

Лінгвістична різноманітність ЄС – наслідок того, що кожна країна-учасниця спільноти має право визначити одну основну мову для спілкування у столиці ЄС та євро-інститутах. І хоча англійська є найбільш поширеною мовою спілкування в Європі та офіційною мовою у трьох країнах-учасницях ЄС, жодна з країн, окрім Великобританії, не обрала англійську за офіційним механізмом реєстрації мов ЄС.

Тому англійська, друга світова мова і основна робоча мова усіх інститутів ЄС, може сьогодні перестати бути офіційною мовою Європейського Союзу, щойно Великобританія залишить цю структуру. Такої думки дотримуються деякі фахівці з правознавства у ЄС. Пані Данута Хюбнер, Голова Комітету з конституційних питань Європейського парламенту, вважає, "хоч англійська і є "домінуючою" мовою, яку використовують європейські державні службовці та члени Європейського парламенту, з юридичної точки зору ситуація така: якщо Великобританія іде зі спільноти, так сам іде і англійська" [3].

Цей символічний, хоч і не дуже практичний крок, надалі послабить позиції та вплив Лондона на європейський континент. Крім того, це остаточно розгніває ірландців і мальтійців, які, відповідно, обрали для себе в якості офіційних гаельську та мальтійську мови, хоча, зазвичай, переважно користуються англійською.

Якщо англійська втратить свій чинний статус, британці муситимуть самі робити переклади всіх робочих документів ЄС, як і решта країн. Однак, варто пам'ятати, що англійська також виступає однією з трьох мов, якими викладаються заявки на патенти ЄС. Це, безсумнівно, надає перевагу англомовним дослідникам і компаніям серед інших.

Найбільш послідовно проти домінування англійської в європейському лінгвістичному ландшафті виступають представники Франції і франкомовних країн. За словами Жана Куатрмера, кореспондента газети "Libération" в ЄС, "...Франція так ніколи і не "перетравила" свою лінгвістичну поразку і продовжує докладати усіх зусиль, аби зареєструвати французьку як рівноправну робочу мову. Не секрет, однак, що кількість користувачів французькою серед брюссельських чиновників дедалі меншає" [1; 2; 13].

Ще один голос проти англійської пролунав від Жан-Люка Меленсона [16], кандидата на посаду президента Франції, одразу після оголошення результатів Врехіт, який вважає, що "англійська більше не може залишатися третьою робочою мовою Європейського парламенту".

Однак, не всі навіть в ЄС поділяють франкомовну позицію. Європейська комісія, наприклад, розраховує, що англійська залишиться основною мовою для щоденного спілкування чиновників. "Існує ціла низка країн-учасниць ЄС, які розмовляють англійською, отже, англійська – це світова мова, яку ми всі розуміємо і приймаємо," заявляє Гюнтер Оттінгер, євро-комісар від Німеччини [7]. Також він, жартوما, порадив Шотландії не гніватися з чинної ситуації, що склалася, а окремо доєднатися до ЄС і подати заявку на визнання англійської в якості своєї офіційної мови в організації.

Варто пам'ятати, що існуюча доволі заплутана операційна структура мультилінгвізму в європейських інститутах не дозволяє покладатися лише на один критерій – членство або скасування членства країни (та її мови) – у спільноті. Справа в тому, що офіційна мова країни-учасниці не означає автоматичного набуття для неї статусу "офіційної" мови ЄС (наприклад, як для люксембурзької мови). Повторімося, визнання мови офіційною відбувається на запит держави. Якщо країна полишає своє членство в організації, її мова так само може полишити коло офіційних мов [15]. І все ж таки, вихід Великобританії з ЄС не буде достатнім аргументом для відмови від використання англійської у Брюсселі.

Трохи статистики

Оскільки, згідно визначеної мовної політики ЄС, громадяни спільноти мають право доступу до офіційних документів будь-якими з мов ЄС, в європейських інститутах працює 2,500 штатних фахівців-лінгвістів, близько

600 адміністративно-технічних експертів і майже 3,000 позаштатних синхроністів. На сьогодні саме англійську використовують у більшості бізнес-операцій, на другому місці – французька, на третьому – німецька. Англійська мова домінує як в усній, так і в письмовій формі, у той час як обсяги документів, що поширюються, французькою чи німецькою, впали нижче 10 % [5; 6; 10].

З одного боку, домінування англійської можна пояснити історичною експансією Британської імперії, індустріальною революцією та ростом США як світової супердержави. Доповідь "Спеціальний Євробарометр 386: європейці та їх мови" [15] свідчить, що англійська – найпоширеніша мова в країнах ЄС, навіть у тих, де вона не є офіційною. Англійська є головною іноземною мовою, якій навчають в школах по всій Європі за межами Великобританії, окрім Люксембурга, де, за даними ЄС, провідною іноземною мовою виступає німецька [8].

Крім того, було з'ясовано, що 38% не-носіїв англійської мають рівень знання мови достатній для того, щоб вести загальну розмову, і лише 12 і 11 % відповідно мають такий самий рівень володіння французькою та німецькою. Цей же звіт [15] свідчить, що 67% європейців вважають англійську найбільш корисною іноземною мовою.

Звіт Євростату, який оприлюднює щорічні дані про лінгвістичну ситуацію в ЄС, наводить таку інформацію: "Важливість англійської як іноземної підтверджують працюючі дорослі громадяни ЄС, які вважають її найкраще відомою мовою серед населення віком від 25 до 64 років." [10].

Ці факти, безсумнівно, підтверджують чинний і навіть майбутній статус англійської як *lingua franca* в Європі, тому будь-яка анти-британська політика, пов'язана з Brexit, навряд чи може вважатися розумною хоча би з точки зору того, що дуже багато різноманітних ресурсів вже проінвестовано у вивчення і поширення англійської. Кількість мовців англійською як другою іноземною чисельно переважають носіїв англійської у співвідношенні 2:1, при чому як в Європі, так і по всьому світу [4; 5, 10; 11; 13]. Для багатьох європейців, особливо для тих, хто працює в країнах ЄС, знання англійської входить в необхідний набір навичок і вмінь, потрібних для отримання конкурентних посад.

Саме такі дані було отримано в рамках нещодавнього проектного дослідження [4; 11]. Питання було поставлене наступним чином: користування англійською в Європі це – загроза чи нові можливості? Переважна більшість респондентів (близько 78 %) відповіла, що цінність англійської пов'язана, перш за все, з практичними питаннями, тобто, "англійська відкриває всі двері". Отже, можна з упевненістю заявити, що статус англійської як *lingua franca* в Європі статистично підтверджений.

Про євро-англійську, англійську як *lingua franca* і не тільки

Протягом всієї історії функціонування ЄС лінгвісти і не тільки вони сперечалися з приводу того, яка мова є, так би мовити, "найкориснішою" для обслуговування різноманітних потреб багатонаціонального населення європейської спільноти. Зараз, після суперечливого результату Brexit, думки залишаються так само протилежними, а от емоції, подекуди, досягли пікових значень.

Барбара Сейдлхофер, філолог з департаменту англійської і прикладної лінгвістики Університету Відня, розмірковує про те, а що саме є *lingua franca*: "Англійська сьогодні слугує глобальною *lingua franca*. Але як ми визначаємо "lingua franca"? На мій погляд, це та мова, що вважається найкращим засобом комунікації. Звісно, це не означає, що всі однаково добре володіють *lingua franca*. Це навіть не означає, що всі у захваті від того, що мусять обирати для спілкування саме англійську. Однак, якщо це – єдиний комунікаційний інструмент, який відомий всім і повсюди, це дійсно те, що ми визначаємо як "lingua franca" [6].

Як вже зазначалося вище, згідно офіційної мовної політики ЄС всі мови блоку визнаються однаково рівними усіма європейськими інститутами. Однак, на практиці ситуація не така демократична, і носії різних мов лише підтверджують це власним практичним досвідом. Як зауважує Елісон Грейвз, голова відділу навчання перекладачів Європейського парламенту: "Всі мови рівні, але деякі є більш рівними. Офіційна мовна політика ЄС, безсумнівно, полягає в тому, що всі мови абсолютно рівні. На мою думку, проте, немає сенсу заперечувати, що англійська стає все більш використовуваною і, таким чином, більш цінною. Однак, повторюся, офіційно – всі мови рівні."

Жан Куатрмер, кореспондент газети "Libération" в ЄС, не може погодитися з домінуванням англійської в Європі і наводить свої вагомні аргументи: "Лише за допомогою однієї мови неможливо керувати 500 млн людей, котрі спілкуються 23 мовами. Це просто неможливо <...> Безсумнівно, 27 країнам об'єднаної Європи потрібна *lingua franca*. На сьогодні це – англійська. Але ЄС – це федерація, якою не можна керувати, спілкуючись виключно тією мовою, якою НЕ спілкуються громадяни ЄС. Тоді це треба називати не федерацією, а колонією чи імперією. Англійська загрожує не решті мов ЄС. Сьогодні англійська загрожує самій легітимності ЄС."

Георгі Шопфлін, член Європейського парламенту від Угорщини ділиться своїми лінгвістичними міркуваннями з позиції не-носія англійської: "Кожен, хто хоче відіграти певну роль і стати реально дієвим законотворцем, безсумнівно намагатиметься спілкуватися англійською. Якщо я, наприклад, хочу бути дійсно почутим в своєму комітеті, якщо я хочу, аби мої ідеї перетворилися на реальні дії через прийняті закони, – я звертаюся до колег англійською. Реальність сьогодні така, що без англійської жити неможливо". З точки зору граматичної, лексичної чи вимовної нормативності англійської, що звучить з вуст не-носіїв мови, він робить, мабуть, занадто різкий, проте, влучний висновок: "Можна говорити про оформлення євро-англійської – простої, неідиоматичної, граматично некоректної, але ефективної мови спілкування" [6].

З ним погоджується Барбара Сейдлхофер у тому, що:

"...євро-англійська представлена зараз двома різновидами. Перший, це – так званий "євро-суржик", тобто, змішування англійської лексики і граматики з іншими європейськими мовами. Другий, це – специфічний брюссельський жаргон, який використовує слова на кшталт "субсидіарність", що незрозумілі

як носіям англійської, так і простим європейцям". Вона вважає, що "...замість літературної, нормативної мови спостерігаємо зростання здешевленої, знеціненої форми англійської – євро-англійської, – яка утворюється на наших очах шляхом лінгвістичних злочинів не-носіїв мови".

Елісон Грейвз, голова відділу навчання перекладачів Європейського парламенту і фахівець-синхроніст, ділиться своїм практичним досвідом: "Мовці – не-носії мови не завжди говорять те, що хочуть сказати, а лише те, що вони здатні сказати. Це означає додаткове ускладнення умов роботи перекладачів. Якщо мовець не дуже добре володіє мовою і все ж таки спілкується нею, перекладач мусить спочатку з'ясувати, що насправді має на увазі оратор, а вже потім перекладати. Синхроністи завжди вважають за краще, аби люди говорили рідною мовою. Це значно полегшує їх роботу".

Деніел Пешлі, перекладач у Європейському парламенті, пояснює вибір англійської як мови спілкування не-носіями наступним чином: "В інститутах Європейського Союзу люди користуються англійською, не будучи її носіями, з цілої низки прагматичних чи політичних міркувань і причин. Це може бути бажання показати себе "віртуозом-мультилінгвом", або це – проста ввічливість, коли ви відповідаєте на запитання тією мовою, якою воно пролунало. Інколи люди спілкуються англійською взагалі лише для того, аби підкреслити свою причетність до певної групи". Як професійний перекладач, він також повністю погоджується зі своєю колегою Грейвз у тому, що "...коли мовці говорять рідною мовою, вони краще передають свої комунікативні наміри, тобто, висловлюють саме те, що дійсно мають на увазі. Таке мовлення набагато більш природне, і перекладати його – справжнє задоволення для професіоналів." [6].

Що далі?

З урахуванням усіх вищезазначених аспектів і поточної невірешеності остаточного статусу англійської після Brexit, виникає багато питань стосовно майбутності всіх мов, і не лише англійської, в ЄС навіть з точки зору чистих видатків на письмовий переклад документів і забезпечення синхронного перекладу обговорень. Критики лінгвістичного різноманіття в ЄС зауважують, що можна було би знайти кращі шляхи як витратити близько £1 млрд на рік, що зараз йдуть на переклад документів ЄС всіма 23 офіційними мовами.

Ще до британського референдуму і його результату – Brexit – Європейський Союз зіткнувся з бюджетною кризою, і планує звільнити 10% з 2,500 своїх штатних перекладачів протягом наступних 5 років. Такий крок записаний у новому довгостроковому бюджеті організації, затвердженому усіма країнами-учасницями блоку. Тому Brexit може бути використаний ще і з метою оптимізації бюджету ЄС. Це – надзвичайно погана новина для професійних перекладачів [9; 16], а от для європейських платників податків – це добрі новини, оскільки саме з їх податків і беруться кошти на здійснення всіх перекладів в ЄС.

Окрім скорочення штатних перекладачів, ЄС має намір замінити фахівців спеціальним перекладацьким системним модулем. Ця програма налаштована на

використання бюрократично-номенклатурної лексики всіма 23 мовами брюссельських технократів. Модуль МТ@ЕС, як очікується, поступово запрацює вже в липні наступного року [14; 16]. Розробники запевняють, що програма перекладає жаргон і професійну лексику, вживану євро-бюрократами, набагато краще, аніж такі безплатні перекладацькі сервіси, як, наприклад, Google Translate [9]. Керівник проекту вважає, що статистичні алгоритми нового перекладацького модуля допоможуть ЄС зекономити неабиякі кошти: "У нас є найбільша аудіо- і бібліотека перекладів, зроблених людьми", заявляє керівник проекту. – "Ми хочемо використати весь цей об'ємний масив даних, аби навчити машину використовувати потрібні нам терміни і стиль." [16].

На сьогодні, перекладацький модуль МТ@ЕС вже оперує експериментальними 552 мовними парами всіма офіційними мовами ЄС. Розробники програми гарантують постійне надання якісних перекладацьких послуг в автоматизованому режимі, дотримуючись вимог конфіденційності та відповідаючи решті юридичних аспектів, важливих для забезпечення обміну інформацією. "

Проте, "живим" перекладачам також знайдеться робота, бо всі незрозумілі для машини фрази, терміни, чи емотивні висловлювання перекладатимуть саме люди. В перекладацькому середовищі думки розділилися. Деякі перекладачі, наприклад, Анн Барнетт, яка працює в Єврокомісії, з радістю використовуватимуть запропонований модуль [14]. "Я могла би працювати як без програми, так і з її допомогою", запевняє вона. "Взагалі мені подобається спочатку розкласти щось на дискретні частини, а потім знову все зібрати до купи", додає вона. А от згадані вище перекладачі Європарламенту, Елісон Грейвз і Деніел Пешлі, вважають, що для дійсно успішного міжкультурного спілкування не-носіям мов краще покладатися на допомогу професіоналів-перекладачів.

Замість висновку

Безумовно, існують як переваги, так і недоліки того, що сьогодні англійська в ЄС використовується як *lingua franca*. З позитивної сторони варто відмітити, що це створює можливості практично миттєвого крос-культурного спілкування. Однак, а чи не означає це, що англійську поставили на п'єдестал вище всіх решти мов Європи? І як така ситуація впливає на саму англійську, її розвиток і вжиток? Англійська, якою спілкуються в європейських інститутах, суттєво відрізняється відповідно до національності мовців. І говоримо тут не лише про широке розмаїття акцентів чи різницю у вживанні подекуди неправильних форм синтаксису. Дуже часто самі мовці плутаються у словах, або взагалі вживають їх у невідповідному до контексту значенні (*Coffee if not foreseen* дедалі стає практично стандартною фразою замість граматично коректної *Coffee is not provided*). Виникають ситуації, коли навіть носії англійської як рідної мови не розуміють цю новостворену "креолізовану" мову.

Робін Уолкер, автор книги *Навчання вимові англійської як lingua franca* [17], ставить питання про те, наскільки міжнаціональне використання англійської шкодить самій мові. Він попереджає, що "креолізація" англійської

вже досягла ступеня "зловживання" і може згодом призвести до розпаду єдиної мови на окремі, як це колись відбулося з латиною. На думку Уолкера, не-носіям англійської краще покладатися на професіоналів-перекладачів, якщо вони хочуть отримати точну, надійну й успішну міжнаціональну комунікацію і попередити будь-які непорозуміння.

Автор хоче висловити свою глибоку вдячність пану Майклу Евансу, керівнику підрозділу лінгвістичних послуг Європейської комісії, за дружні поради і допомогу в написанні цієї статті.

Література

1. After Brexit, French Politicians Want English Language Out Of EU Too. – June 26, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.huffingtonpost.com/entry/french-politicians-english-language-brexit_us_576ede1fe4b0dbb1bbbac730.
2. Au Revoir Anglais? – June 27, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbcnews.com/storyline/brexit-referendum/au-revoir-anglais-eu-could-drop-english-official-language-after-n599911>.
3. Brexit aftermath: English language may be dropped by EU after Brexit. – June 28, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.thehindu.com/news/international/brexit-aftermath-english-language-may-be-dropped-by-eu/article8784080.ece>.
4. Britain, D., Thurlow, C. – Language and Social Life. –Pending from de Gruyter Mouton.
5. English in the EU. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ethnologue.com/language/eng>.
6. English is and will be the lingua franca of Europe in spite of Brexit. – July 11, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://qz.com/725130/english-is-and-will-be-the-lingua-franca-of-europe-in-spite-of-brexit>.
7. English language could be dropped from European Union after Brexit. – June 28, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/28/english-language-could-be-dropped-from-european-union-after-brex>.
8. English is the lingua franca of Europeans. – September 28, 2013. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2436051/English-lingua-franca-Europeans-thirds-speak-language-squeezed-rivals.html#ixzz4OTUY63iX>.
9. EU Replaces professional translators with machines. – February, 2013. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.empowerlinguatranslation.com/eu-replaces-professional-translators-with-machines>.
10. Eurostat: Your key to European Statistics. Languages in the EU: Yearbooks 2011–2015. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books>.
11. Linn A. Investigating English in Europe: Contexts and Agendas // Series: Language and Social Life. – Pending from de Gruyter Mouton.
12. Language Policy: Fact Sheets on the European Union. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.euoparl.europa.eu/atyourservice/en>.
13. News: English Language in the EU under Fire after Brexit. – July 28, 2016. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://blog.globalizationpartners.com/news-english-language-in-the-eu-under-fire-after-brexit.aspx>.
14. Simultaneous Interpreter Services. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.empowerlinguatranslation.com/simultaneous-interpreters>.
15. Special Eurobarometer: Europeans and their Languages. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.
16. Translation Services in the EU. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.empowerlinguatranslation.com/translation-services-or-bad-english-at-the-european-parliament>.
17. Walker R. Teaching the Pronunciation of English as a Lingua Franca. – OUP. – 2010. – 223 p.